

УЛОГА ПРОФЕСОРА НА САВРЕМЕНОМ УНИВЕРЗИТЕТУ

Сажетак: Применом Болоњске декларације, универзитети у Србији значајно су изменили досадашњи начин рада. Многи курсеви су углавном упола скраћени. Често се организују једносеместрални курсеви. Такав начин рада захтева промену у приступу настави. Неке навике морају мењати и студенти и професори. Међутим, постоје и константе у односу универзитетског професора према својим студентима, предавањима, организацији наставе, које се, упркос болоњском искушењу, не смеју мењати. У овом раду говори се улози професора у савременим универзитетским условима, имајући у виду начела које се не смеју променити и она која се морају стећи.

Кључне речи: *савремени универзитет, универзитетски професор, универзитетска настава.*

1. Увод

1.1. Инспирацију за овај рад и подстрек да изнесем своје мишљење о улози професора на савременом универзитету пронашла сам у чињеници да се налазим на половини радног века и да једну групу мојих колега са Катедре за српски језик Филолошког факултета у Београду чине моји професори, чијих се предавања још увек живо сећам, а другу групу представљају моји бивши студенти, сада асистенти, чијих се радозналих питања на часовима и одговора на испитима такође добро сећам. Таква позиција омогућава ми, чини се, да донекле објективно осмотрим универзитетску наставу с обе стране катедре – из угла студента и из угла професора.

1.2. Припрема за писање рада састојала се у томе што сам прикупила и ишчитала две групе књига и радова. У једној групи били су недавно објављени зборници посвећени Болоњској декларацији, реформи универзитета, задацима савременог универзитета, а другу групу чинили су радови знаменитих српских научника и универзитетских професора с почетка XX века. Изненадила сам се када се испоставило да су на мене значајно дубљи траг оставили радови из друге групе. Постоје неке константе које подразумева квалитетна универзитетска настава а које нису у вези са одређеним временом и средином. Оне подједнако важе за српски универзитет у време његовог оснивања и за данашњи универзитет, обележен болоњском реформом. Овај рад је посвећен тим

константама које ниједна реформа не може променити. Све особине савременог универзитетског професора о којима се говори у овом раду подједнако су важне. Редослед којим се оне овде износе случајан је.

2. Универзитетски професор према својим професорима

2.1. Један од важних задатака универзитетског професора јесте да укаже студентима на континуитет научне мисли у датој области. То, пре свега, значи да на предавањима треба указивати на чињеницу да је свака генерација научника на свој начин оставила траг у обликовању сазнања о појавама. Другим речима, не треба заборавити на своје учитеље. Овакав приступ није само ствар етичког односа према претходницима, већ представља објективан прилаз процесу настајања научних чињеница.¹ У научном животу постоји неписано правило одуживања својим учитељима. Колико је то важно види се и из суптилно написаног некролога који је проф. С. Реметић (2011) посветио академику Александру Младеновићу. Наводећи и детаљно описујући научну заоставштину овог уваженог историчара српског језика, С. Реметић је са посебном пажњом указао на чињеницу да Младеновићево дело представља „образац господствене коректности истинског научника према претходницима, учитељима и узорима у истом послу.“ С. Реметић, затим, наводи да се Младеновић „достојно одужио двојци великих претходника новијег датума: приредио је два тома *Целокупних дела Павла Ивића* и пет томова *Изабраних дела Александра Белића*.“ У некрологу се, затим, наводи мисао Јована Цвијића, коју је као гесло написао проф. Младеновић на почетку своје *Историје српског језика*: „Сваки научни радник полази од метода и резултата које су други стварали. Сви се ми пењемо једни на раменима других. И људи великих резултата мали су фактори у огромном научном развоју. Научне хипотезе, које чине важне беоцуге (карике ланцу) у развоју науке, теку као река: једних нестаје, да их друге смене.“ С. Реметић закључује: „Није велики научник остао дужан онима на чијим се „раменима пењао“, доказујући на најбољи начин да без континуитета нема озбиљних остварења.“

2.2. Мноштво добрих примера одуживања свом учитељу проналазимо и у радовима академика Милке Ивић. Она је одлично познавала и стално имала у виду огроман научни опус свог знаменитог професора Александра Белића. Читајући радове водећих светских лингвиста друге половине 20. века, Милка Ивић је у идејама написаним просторно и/или временски далеко од Белића, препознавала већ одавно прочитане мисли свог уваженог професора. Тако је М. Ивић (2002: 167–172), на самом почетку 21. века, ишчитивала радове генеративног семантичара Џејмса Пустејовског, ученика Ноама Чомског, и уочавала бројне сличности

¹ Чини се да не треба посебно наглашавати потребу исказивања поштовања према својим директним и индиректним учитељима. Међутим, пракса показује да има професора који већи део свог педагошког и научног ангажмана проводе сујетно доказујући студентима (на часовима) и колегама (на научним скуповима) да су превазишли своје учитеље.

између његовог и Белићевог погледа на језик, иако је генеративизам почео да се развија тек на самом крају Белићевог живота. У другом свом раду, М. Ивић (2000: 175–187) пише о блиским лингвистичким схватањима А. Белића и холандског лингвисте Антона Рејхлинга, који је био Белићев савременик и који је у далекој Холандији мислио о језику слично као Белић, а независно од њега. М. Ивић се није задовољавала само тиме да запажа свевременост научне мисли свог професора, већ је и писала о томе. Рад о везама идеја Белића и Пустејовског М. Ивић (2002: 172) овако завршава: „Године пролазе, људи заувек одлазе. Многа суштинска запажања најумнијих нађу се одједном потпуно скрајнута с главног пута научних интересовања ... Скрајнута, али само привремено; ако су одиста суштинске природе, вратиће их на главни пут, у одговарајућем тренутку, даљи развојни ход науке. Размишљам, дивећи се: колико је већ таквих „повратника“ међу Белићевим увидима у ствари! А притом сваки од њих сведочи собом о истом: да је Белић био ретко успешан трагач за суштинама.“ Оно што М. Ивић није рекла јесте да та скрајнута суштинска запажања не могу сама од себе да се врате на главни пут, већ само сталним подсећањем ученика на рад својих учитеља.

3. Универзитетски професор према својим студентима

3.1. Наведене речи Милке Ивић, као и њен увек укључен мисаони канал којим је у току целог радног века, у свему што је читала и писала, била повезана са стваралаштвом Александра Белића, сведоче о истинском најдубљем континуитету научне мисли са генерације на генерацију. Не може се рећи да је само сплетом срећних околности Милка Ивић постала директан настављач Александра Белића. Поред среће, морало је бити и много обостраног труда у томе да се тај континуитет произведе и опстане. Другим речима, Александар Белић се побринуо да обезбеди непрекидност својих идеја и идеја својих учитеља тако што је изградио Милку Ивић, Павла Ивића, Александра Младеновића и друге. Важан задатак сваког универзитетског професора јесте да изгради своје настављаче. Том послу проналажења настављача треба приступити са пуно добре воље, енергије и труда, јер сусрет са настављачем није само ствар среће, већ озбиљног рада са студентима. Да је Белић свесно гајио своје следбенике, доказује следеће његово размишљање о професорима-претходницима који у томе нису успели: „Наука је интернационална и појединци се на њеним лествицама могу високо испети, па ма ком народу или ма којој земљи припадали. Али се за њихов народ, ако се они не ослањају на своју школу или научне раднике у својој земљи, њихова наука завршује њиховом смрћу. Велико дело Даничићево нико није могао прихватити у потпуности, и поред тога што је он био и наставник. Јаз између њега и његових ученика био је непремостив. Јагић се успео високо у словенској и европској науци, али је великим делом био изгубљенза стварање научне атмосфере у нашој земљи.“ (Белић 2000: 533)²

² Изгледа да нешто слично важи и за Милутину Миланковића. Пишући о Миланковићу као наставнику и научнику, Миодраг Томић (1997: 444) овако је започео своје излагање: «О

3.2. Када се све ово има у виду, јасно је да универзитетски професор има дужност (а не тек могућност) да ишколује наследника, јер то дугује деценијским напорима претходних генерација да обезбеде континуитет. На том важном задатку има много препрека. Сваки универзитетски наставник може навести мноштво примера из своје средине који показују колико је погрешних избора направљено у изборима асистената и научних сарадника. Понекад се чини да у тим пословима има више промашаја него успешних одабира. Разлози за то могу бити објективни и субјективни. Од објективних разлога издвојили бисмо следеће: на неким факултетима, наставнички колектив бира катедарске асистенте за већи број предмета истовремено. За њихово школовање није задужен нико конкретно. Они се третирају као катедарски асистенти, а не као асистенти одређених професора на одређеним предметима. Чини се да избор асистента не може бити колективни чин. Били бисмо одговорнији и, вероватно, успешнији када би сваки професор бирао свог асистента.

Следећи проблем је у томе што се из финансијских разлога на већини факултета асистенти бирају онда када се упразни неко место. Због тога понекад гледамо како талентовани млади људи завршавају факултет и заувек га напуштају, а асистентска места заузимају понекад они мање талентовани који су имали среће да заврше студије баш онда када је било упражњено неко место.

Субјективни разлози за погрешан избор сарадника на факултетима разнородни су. Навешћемо само неке од њих. Има изванредних студената који уче са разумевањем и који без тешкоћа усвајају градиво, али који немају интересовања да сами истражују. Висока просечна оцена на студијама не гарантује успех у науци.³

Друга потешкоћа је у томе што се неки сарадници мењају током живота и временом губе интересовање за науку.

Посебно велики проблем представља сујета професора који понекад намерно пропуштају најбоље и задржавају осредње. На том плану много тога можемо научити од Љубомира Стојановића, учитеља Александра Белића. Белић (1998: 487) се са дивљењем присећа речи свога професора на прослави двадесетпетогодишњице свога рада: „Драги учениче и учитељу! ... Ја лично нарочито сам пун радости, што те у име њихово и своје поздрављам, јер као год што сваки отац жели и радостан је кад му је син бољи од њега, тако сам

Миланковићу се понекад говори као научнику који није оставио наследнике, који није ни покушао да упуту и друге у своје проблеме.» У наставку текста, М. Томић покушава да одбрани Миланковића, али само започињање текста оваквом критиком јасно показује коликим се неуспехом у научном свету сматра не оставити наследника за собом.

³ Не мора то увек бити недостатак интересовања. Постоји цео склоп духовних особина који појединца одређују као способног и погодног за научни рад. Ј. Цвијић (1991: 41) из тог мноштва издвајао је интуицију и имагинацију. О имагинацији он каже следеће: „Имагинација ствара слику процеса, акције, закона. Без ње нема стваралачког научног рада. Она је за научника исто тако важна као и за правога уметника.“ Цвијић је држао и до издржљивости: „За све веће послове потребна је јака воља, која није само моментална, импулсивна немирна, нестрпљива, која виче и одмах тражи све или ништа, већ је способна да годинама иде за својим задацима и проблемима. То је она велика издржљивост, која се често сретa код културних народа. Изгледа да ми немамо особиту предиспозицију за јаку вољу.“

и ја радостан што сам дочекао да мој ученик буде бољи од учитеља.“ Белић коментарише ове речи: „Сасвим је свеједно коме је ово речено, свеједно је и то, да ли је оцена Стојановићева тачна, али није свеједно да ли у једном народу има људи који ће нешто овако рећи или нема. Јер само овакви људи могу дизати културу једног народа.“

3.3. Универзитет је институција од које се очекује да пажњу усмери ка најбољим студентима, али је подједнако важно неговати и остале студенте. Поставља се питање шта то универзитетско образовање треба да пружи студентима што ће представљати трајни допринос у њиховом духовном обликовању. Према нашој оцени, најважнији задатак универзитетског образовања и универзитетских професора јесте оспособљавање студената за апстрактно мишљење. Ако се студенти у току студирања не науче да оперишу апстракцијама, никада касније у томе неће успети и њихов духовни свет неће се много разликовати од духовности необразованих људи. На свој начин о томе је писао и А. Белић (2000: 533–534), који је сматрао да студенте треба научити научном мишљењу: „Морамо тежити ... да пролаз кроз највишу научну школу нашу остави увек знатнога трага у мишљењу и у раду сваког појединца. И једнога дана када ти појединци буду и далеко од својих некадашњих научних радионица, негде у каквом руднику, на раду око колонизације каквог краја, у каквој редакцији или у Народној скупштини, њихова ће мисао ићи путевима утрвеним у младости напорним и дуготрајним радом и несумњиво ће их сачувати од многих заблуда и грешака. Ја знам да то није лако извршити. Али сам уверен да то ипак није идеал који се никад остварити не може. Он тражи од нас само једно: да стално и искрено на њ мислимо.“

Нажалост, има универзитетских професора који су примену Болоњске декларације на универзитету схватили као измену приступа универзитетском образовању у негативном смислу. Неки од њих мисле да студенти треба да приме само конкретна знања која ће сутра, у буквалном смислу, користити у пракси. За будуће професоре српског језика, који, наравно, неће радити у привреди већ у учионици, то би значило да треба да уче само оно што ће предавати својим будућим ученицима. Оваква вулгаризација приступа универзитетском образовању опасна је и штетна. Чак и ако се планови и програми скраћују, они не смеју бити лишени теоријских поставки проблема, научних недоумица, апстрактних приступа, подела и поређења, јер ће се у противном изгубити наука на универзитету. Губљењем науке на универзитету изгубили бисмо и сам универзитет.

4. Универзитетски професор као научник

4.1. До сада је било речи о односу професора према својим учитељима и ученицима, и то кроз призму наставе, тачније избора научних садржаја који се износе на часу. Следеће важно питање је однос универзитетског профе-

сора према сопственом научном доприносу. Има професора који организују своје курсеве искључиво од својих радова и не сматрају својом дужношћу да изнесу студентима било шта изван онога чиме се сами нису бавили. Неки од њих чак сматрају да им је испод части да поред свега што су сами истраживали и написали, препричавају туђе идеје. Такви професори остављају на студенте утисак нескромних и самољубивих личности, а њихови курсеви су по правилу незаокружени и лоше конципирани. Дешава се да студенти таквих професора неке појаве познају до детаља, а да о другима никада ништа нису чули или да се упознају са детаљима неке појаве, али не и са њеном целином. Нема професора који су се бавили апсолутно свим темама значајним за представљање неке науке студентима, па је у конципирању курса важно поћи од обавезних тема, а не од тема које професору привлаче пажњу. Ј. Цвијић (1991: 44) написао је да је прецењивање себе самог честа особина Срба, да је то особина научних скоројевића и да „ништа тако деструктивно не утиче на научни рад и научну личност као култ себе самога. Везано махом за научне раднике без дара, ретко за даровите, прецењивање себе је увек знак погрешне или непотпуне научне школе, разноврсних прилика васпитања, кашто и научне моде. Код оних даровитијих изгуби се кад дође веће искуство, већа научна увиђавност.“

4.2. Постоји и друга крајност у односу професора према свом раду. Она се може илустровати једним примером. Пре двадесетак година, у неформалном разговору, група студената српског језика је оцењивала квалитет предавања једне професорке. Међу студентима била је и ауторка овог текста. Сви студенти су хвалили предавачке способности професорке о којој је било речи, њену припремљеност за час, добро организован курс, јасна излагања. Један даровити студент сложио се са свим изнесеним квалитетима, али је незадовољно приметио да у току трајања курса она студентима није представила свој научни рад, своје стручне преокупације, библиографију својих најважнијих радова. Тај студент је с правом замерио професорки што се није представила, јер се од универзитетског професора очекује да буде и научник, да у своја предавања унесе и резултате сопствених истраживања, као и аргументовану, добронамерну критику истраживачких резултата значајних научника, чије је мишљење дужан да изнесе на часу. Универзитетски професор мора обележити своја предавања својом научном личношћу. Слажемо се са Ј. Цвијићем (1991: 45), који каже да „ученици треба да виде на професору борбу и напоре око решавања проблема и тражења истине.“

4.3. Веома је тешко пронаћи меру између ове две крајности: претераног стваљања личних резултата у први план, с једне стране, и потпуног занемаривања сопствених резултата, с друге стране, али треба се преиспитивати и тежити ка проналажењу те мере. Треба организовати курс тако да он буде заокружен, компактан, целовит, да се не претерује ни са једном темом, већ да свака буде заступљена у складу са својим значајем, да се прикажу многи значајнији истраживачи из дате области, а да предавач студентима представи и себе, свој

рад и да свој курс организује уникатно, оригинално, онако како га нико осим њега не би могао осмислити.

Један од начина да се успе у тој замисли јесте писање универзитетског уџбеника за свој предмет. Професори који пишу универзитетске уџбенике (обично, наравно, не обавезно) имају успешно заокружена предавања, јер на часовима пресликавају структуру уџбеничког текста. Писање уџбеника подсећа на попуњавање табеле, јер садржај књиге јасно указује на сегменте који недостају, па се аутор труди да их попуни и тако добије целину. Има професора који се оштро противе идеји о универзитетском уџбенику јер сматрају да је студент дужан да се приликом припремања испита користи широм литературом, а не само уџбеником. Будући да смо имали лоша искуства са списком литературе који смо препоручивали студентима, разговарали смо са студентима оних професора са Филолошког факултета у Београду који су најжешћи противници универзитетских уџбеника. Циљ тих разговора био је да се испита како неким професорима полази за руком да наведу студенте да ишчитају књиге са списка обавезне литературе, да запамте све што су прочитали и да та знања с успехом представе на испиту и, касније, у струци. Испоставило се да студенти тих професора, по правилу, не припремају испите ишчитавајући радове из списка литературе, већ уче само из бележака које хватају на часу. У условима у којима реално функционише универзитет, у обиљу нових предмета и бесмислено кратких курсева које нам је донела реформа универзитета, готово је немогуће очекивати да ће студенти ишчитавати спискове литературе из неколико десетина предмета које полагају у току једне школске године. Чак и када би имали времена да ишчитавају задату литературу, треба им омогућити уџбеник као водич кроз њу. Предност уџбеника је и у томе што се њиме постиже јавност рада професора са студентима, обелодањен садржај курса и испитних обавеза студента из тог предмета. Свако може да се увери како се на одређеном факултету предаје одређени предмет. Тако се избегавају нагађања и сасвим нејасне представе које већина професора има о раду својих колега. Добро би било знати како се предају бар сродни предмети, шта се тражи од студената, са каквим предзнањем долазе на наш курс. Уџбеник, без сваке сумње, из много разлога представља важан сегмент успешно организованог универзитетског курса, па универзитетски професор не би требало да има дилему у вези са тим да ли треба да га напише.

Има, нажалост, професора којима је писање уџбеника важан извор прихода, па се дешава да чак и приморавају студенте да их купују. Универзитет би морао стати на пут таквим похлепним професорима, без етике и бриге о младим људима. Познато је да студенти спадају у социјално најугроженију категорију становништва и због тога им треба допустити да уџбенике фотокопирају, позајмљују из библиотеке или од старијих колега. Још је Ј. Цвијић (1991: 52) писао о сиромаштву ученика и студената и о томе како наше друштво „још није показало ону меру љубави, коју треба показати према ђачкој невољи“. И још: „Један народ нема драгоценијег капитала од одличне универзитетске омладине. И кад није потпуно на своме месту, треба је строго, али с пажњом и љубављу предусретати. То треба да увек имају на уму не само професори и интелиген-

ција, већ и остали свет, који са ученицима долази у додир, јер је врло често начин третирања од великог утицаја на њихов даљи живот.“

4.4. Универзитетски професор требало би да буде један од највећих стручњака за дату област у земљи, и он стално мора бити свестан те чињенице. Због тога мора да се труди да оправда место које заузима и да својим сталним усавршавањем покаже да заслужује своју позицију. Треба стално имати на уму да је место универзитетског професора награда за успешно бављење и стално бављење својим послом и да се оно не подразумева. Научници који су запослени у другим институцијама могу да бирају да ли ће се усавршавати или неће, али универзитетски професор има дужност да својим студентима пренесе најновија достигнућа у датој науци. Професор се може слагати или не прихватати нове научне токове, али их мора познавати и представљати их и студентима. Нико нема привилегију да ускраћује студентима право на њихову потребу и обавезу да се добро упознају са облашћу коју студирају. Ко није спреман да се усавршава до последњег радног дана не би требало да ради на универзитету.

Када је коначно донео одлуку да своју инжењерску каријеру замени научном, М. Миланковић (2009: 437) овога се прибојавао: „Знао сам из властита искуства, а још више из искуства других, да је пут којим сам одлучио да пођем дуг и трновит и да води само онда до значајне висине ако се њиме корача целог живота, не скрећући ни десно ни лево.“

Литература

- Белић, Александар. 1998. Љубомир Стојановић човек и научник. *О великим ствараоцима*, Изабрана дела Александра Белића, 6. том, приредио Александар Младеновић. Београд: Завод за уџбенике, 483–488.
- Белић, Александар. 2000. Између научника и студената не сме постојати празан простор. *О различитим питањима савременог језика*, Изабрана дела Александра Белића, 13. том, приредила Даринка Гортан-Премк. Београд: Завод за уџбенике, 533–534.
- Ивић, Милка. 2000. О Александру Белићу поводом Antona Reichlinga. *Лингвистички огледи, три*. Београд: XX век, 175–187.
- Ивић, Милка. 2002. О Белићу – поводом најновијих догађања у лингвистици. *Ред речи. Лингвистички огледи, четири*. Београд: XX век, 167–172.
- Миланковић, Милутин. 2009. Научнички позив. *Избарана дела*, књига седма: *Успомене, доживљаји и сазнања*. Београд: Завод за уџбенике, 437–442.
- Реметић, Слободан. 2011. Академик Александар Младеновић. *Јужнословенски филолог LXVII*, 255–266.
- Томић, Миодраг. 1997. Милутин Миланковић – наставник и научник. *Милутин Миланковић: Изабрана дела*, књига шеста: *Чланци, говори, преписка*, редактор: проф. др Драгољуб Стефановић. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 444–454.

Цвијић, Јован. 1991. Научни и стручни резултати нашега Универзитета. Ректорски говор држан на Светога Саву 1907. године. *Говори и чланци*. Сабрана дела Јована Цвијића, трећи том, Београд: Српска академија наука и уметности; Завод за уџбенике и наставна средства; Новинско-издавачка радна организација „Књижевне новине“, 51–54.

Цвијић, Јован 1991. Формирање научних радника. Ректорски говор држан на Светога Саву 1907. године. *Говори и чланци*. Сабрана дела Јована Цвијића, трећи том, Београд: Српска академија наука и уметности; Завод за уџбенике и наставна средства; Новинско-издавачка радна организација „Књижевне новине“, 43–47.

Цвијић, Јован 1991. Методе и процеси научног рада. Ректорски говор држан на Светога Саву 1907. године. *Говори и чланци*. Сабрана дела Јована Цвијића, трећи том, Београд: Српска академија наука и уметности; Завод за уџбенике и наставна средства; Новинско-издавачка радна организација „Књижевне новине“, 40–42.

Rajna Dragičević

THE ROLE OF TEACHERS IN CONTEMPORARY UNIVERSITIES

Summary: The universities in Serbia substantially changed since The Bologna Declaration has been introduced. Many of the courses have been shortened, and many half-yearly courses introduced. This change requires different approach in teaching techniques. Some of the students' as well as professors' habits must be changed. But, at the same time there are things concerning the professors' attitude towards students, preparing for the classes, teaching at classes, etc. that should not be changed, despite the Bologna Declaration. This paper talks about the role of professors in contemporary universities, emphasizing the principles that should not be applied and ones that should be established.